

Mw. Mr. S.T.P.H. (Sandra) Palmen-Schlangen

Strategisch Adviseur Rechtsstaat/Raadsheer Plaatsvervanger CRvB

Staatscommissie rechtsstaat

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag

Datum: 14 augustus 2023

Betreft: Aanbevelingen ter bevordering van de rechtsbescherming en de rechtsstaat

Geachte leden van de Staatscommissie,

Hartelijk dank voor uw verzoek een brief te schrijven die uw analyse kan verrijken. Uiteraard ben ik bereid mijn visie op de rechtsstaat en meer in het bijzonder op de rechtsbescherming in de rechtsstaat met u te delen.

Uw taak is opgenomen in het instellingsbesluit en is als volgt: "De Staatscommissie heeft tot taak de regering vanuit het burgerperspectief te adviseren over voorstellen of maatregelen ter bevordering van "the rule of law" en de rechtsstatelijke cultuur, daar waar deze voortvloeien uit de onderlinge verhouding tussen de staatsmachten en het zowel afzonderlijk als samenhangend functioneren van de staatsmachten. Een doel is de bescherming van burgers tegen maatregelen of beslissingen van de wetgever en bestuursorganen beter te borgen, alsmede de effectieve rechtsbescherming in gerechtelijke procedures te verzekeren".¹

De "Rule of Law" wordt onder andere gedefinieerd door Stanford Encyclopedia of Philosophy : "De rechtsstaat omvat een aantal beginselen van formele en procedurele aard, die betrekking hebben op de wijze waarop een gemeenschap wordt bestuurd. De formele principes hebben betrekking op de algemeenheid, duidelijkheid, openbaarheid bestendigheid en de rechtszekerheid van de normen die een samenleving beheersen. De procedurele beginselen hebben betrekking op de processen waarmee deze normen worden toegepast, en op de instellingen, zoals rechtbanken en een onafhankelijke rechterlijke macht die voor hun toepassing noodzakelijk zijn." ² De Rule of Law is onderdeel van de rechtsstaat en houdt in dat ook een overheid zich aan de wet moet houden. Een rechtsstaat is een staat waarin de grondslag van statelijk gezag in het recht wordt gelegd en waarin de uitoefening van dit gezag in al zijn verschijningsvormen onder de heerschappij van het recht wordt geplaatst.³ De wet vormt een onderdeel van het recht.

Rechtsstaat

Een rechtsstaat is bedoeld om rechten van de burger te beschermen tegen willekeurige overheidsbemoedienis. Dat wordt bereikt door het begrenzen van overheidsbevoegdheden en zodoende het versterken van de positie van de burger. Dit vraagt om het beginselgeleide toepassen van het recht waarbij niet het adagium geldt "regel is regel", maar dat de bedoeling van de bepaling leidend is voor de toepassing van rechtsregels en rechtsbeginselen.⁴ Dit zijn de uitgangspunten die (impliciet) zijn vastgelegd in de Grondwet en de daarin opgenomen grondrechten. Dit alles vormt ook de basis voor het legaliteits- en rechtszekerheidsbeginsel: handelen van de overheid moet gebaseerd zijn op een vooraf aanwezige rechtsbepaling. De overheid moet haar besluiten zó formuleren

---

¹ <https://zoek.officiëlebezoekingen.nl/stcrt-2023-7635.html>

² [The Rule of Law \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

³ Wikipedia

⁴ Om deze reden luidt de titel van het jaarverslag over 2006 van de Nationale ombudsman: "Regel is regel is niet genoeg"

dat de burger precies weet waar hij aan toe is of wat de overheid van hem verlangt. Bovendien moet de overheid de geldende rechtsregels juist en consequent toepassen. De Grondwet waarborgt in de Algemene bepaling de grondrechten en de democratische rechtsstaat. De regering voert op basis van artikel 20 Grondwet beleid gericht op bestaanszekerheid en verdeling van welvaart. Artikel 107 Grondwet codificeert en harmoniseert het bestuursrecht in de Algemene wet bestuursrecht. De Algemene wet bestuursrecht (hierna Awb) codificeert tenslotte een aantal rechtsbeginselen, en is daarmee de verwezenlijking van beginselgeleide rechtstoepassing.

Ongekend Onrecht

“**Het moest van de wet**” verklaarde een van de getuigen tijdens de Parlementaire Ondervraging Kinderopvangtoeslag.

Samengevat komt de commissie echter tot de volgende beantwoording van de onderzoeksvraag: “De ‘alles-of-niets’ benadering volgt **niet** expliciet uit de wet of de parlementaire behandeling daarvan. De Belastingdienst/Toeslagen heeft in de uitvoering **gekozen** voor een ‘alles-of-niets’ benadering, ondanks een advies van de landsadvocaat waarin een meer proportionele benadering werd bepleit. De hoogste rechter, de Raad van State, stelt de Belastingdienst in haar uitspraken in het gelijk en veroordeelt de gehanteerde interpretatie van de wet niet, waarmee de ruimte om daarvan nog af te wijken werd verkleind. Het resultaat is dat uitvoering en rechtspraak elkaar jarenlang wederzijds versterken en de ‘alles-of-niets’ praktijk steeds steviger wordt vastgeklonken”.⁵

Pijnlijk duidelijk blijkt dat wanneer een bestuursorgaan op basis van andere belangen en inzichten een wet leest én/of vervolgens geen acht slaat op rechtsbeginselen het recht niet wordt toegepast en burgers dus niet beschermd worden in hun rechten. De wet werd niet juist uitgevoerd en door de bevestiging van de harde uitleg door de rechter werd onrecht niet tijdig onderkend en volgden ook de auditdiensten deze uitleg in hun rechtmatigheidstoetsing.⁶ Het bovenstaande is een verschrikkelijk voorbeeld van een hardnekkig fenomeen uit de uitvoeringspraktijk. Ook in 2016, toen ik startte met het schrijven van mijn memo kreeg ik te horen dat “het moest van de wet” of juist “niet mocht van de wet”. De betreffende wettelijke bepalingen heb ik echter nooit kunnen vinden. Nog steeds ervaar ik regelmatig signalen uit de uitvoering dat “wet en regelgeving rechtsbescherming frustreren”, “er knelpunten zijn”, “wetten te complex zijn”, “maatwerk in strijd is met gelijkheid” of “het delen van informatie niet mag van de AVG of AP”. Alsof ons rechtstelsel bestaat uit louter wetten! Alsof er geen recht kan worden toegepast als in de wettelijke bepaling de grondslag ontbreekt of onjuist (gelezen) is! **De wet mag nooit een excuus zijn om het recht niet te hoeven toepassen.**^{7 8}

Rechtsbescherming

Essentieel in een rechtsstaat is de rechtsbescherming tegen willekeurige of te ver gaande overheidsbemoeienis. De rechtsstaat is een dynamisch stelsel en blijft zich ontwikkelen. Zo was de rechtsstaat bij aanvang gericht op vrijheden (liberale rechtsstaat) met de nadruk op vrijheidsrechten (klassieke grondrechten zoals de vrijheid van meningsuiting), trias politica, rechtsbescherming en legaliteit. Vervolgens werden daar de democratische rechten aan toegevoegd met politieke rechten en ons parlementaire stelsel. Pas redelijk recent zijn daar de sociale rechten aan toegevoegd en vond er een ontwikkeling plaats van rechtsbeginselen. Het recht omvat dus veel meer

⁵ [20201217 eindverslag parlementaire ondervragingscommissie kinderopvangtoeslag.pdf \(tweedekamer.nl\)](#)

⁶ Auditdiensten toetsen (doorgaans) rechtmatigheid op basis van financiële wetmatigheid en verantwoording.

⁷ Rechtsbeginselen, jurisprudentie, beleidsregels, Europese verdragen zoals het EVRM, grondrechten etc

⁸ <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/documenten/brieven/2023/07/22/brief-instituut-publieke-waarden-aan-de-staatscommissie-rechtsstaat>

dan wetten, met name de rechtsbeginselen die zijn ontwikkeld binnen de (onafhankelijke) rechtspraak vormen een belangrijk onderdeel van ons rechtstelsel. Een aantal rechtsbeginselen zijn inmiddels (met de invoering van de Awb in 1992) gecodificeerd. Rechtsbeginselen, zoals de Algemene Beginselen van Behoorlijk Bestuur, vormen een belangrijk onderdeel van de rechtsbescherming omdat rechtsbeginselen de bevoegdheid van de overheid beperken en de positie van de burger versterken. Er is een groot verschil tussen het uitvoeren van de wet en het toepassen van het recht. Het verschil zit in het inzetten van rechtsbronnen zoals bijvoorbeeld de jurisprudentie en (rechtsbeschermende) rechtsbeginselen. Maar ook het uitvoeren van de wet blijkt niet rechtsstatelijk als wetten gelezen en geïnterpreteerd worden op een manier die geen recht doet. Als andere belangen of perspectieven een rol spelen bij het duiden van de wet. Dit heeft zich onder andere voorgedaan bij de ontspoorde jacht op fraudeurs bij het Toeslagenschandaal⁹. Of bij het economische belang van gaswinning in Groningen¹⁰.

Ons rechtstelsel zou dusdanig moeten worden ingezet dat niemand in de knel komt

Voor het inzetten van ons rechtstelsel ontbreekt vaak kennis of ervaren mensen geen ruimte om deze kennis toe te passen. De wet wordt uitgevoerd zonder het recht toe te passen, zonder acht te slaan op de rechtsbeginselen maar ook wordt een wet vaak "vertaald" in werkinstructies, protocollen, scripts, handboeken enzovoort die geen weergave zijn van de bedoeling (of inhoud) van de wettelijke bepaling. Hierdoor duurt het lang voordat onrecht duidelijk wordt. De meeste ambtenaren zijn zich bewust van hun positie en zijn professionals die hun vak graag goed willen uitoefenen. Als de rechtstoepassing om meer vraagt dan het uitvoeren van de wet ontbreekt het de uitvoerende ambtenaar echter regelmatig aan doorzettingskracht. De uitvoeringsorganisatie krijgt bijvoorbeeld geen toestemming van het topmanagement. Vaak is het ontbreken van rechtskennis, het nemen van besluiten op basis van een te beperkt aantal perspectieven of de financiële verantwoording (rechtmatigheidstoetsing) de achterliggende oorzaak van het niet toepassen van rechtsbeginselen. Soms veronderstelt de uitvoering toestemming nodig te hebben van de wetgever of opdracht gevend departement. Daarnaast heeft de overheid de neiging besluiten te laten valideren door consultants, door de landsadvocaat of door de rechterlijke macht. Rechtsbescherming in een rechtsstaat begint echter bij het bestuursorgaan: dat is gehouden om elke burger recht te doen.¹¹ Bestuursorganen moeten dus de wet op juiste wijze gaan uitvoeren, het recht gaan toepassen en rechtsbeginselen meer en beter inzetten. Zoals Tjeenk Willink al zei: "De kwaliteit van de uitvoering bepaalt de geloofwaardigheid van de overheid".

Onafhankelijkheid (onpartijdigheid) in oordeelsvorming¹²

In een rechtsstaat is de overheid niet alleen wetgever, maar zelf ook gebonden aan het recht. In Nederland staan de wetgevende en uitvoerende macht sterk met elkaar in verbinding en ook de uitvoerende macht heeft een zelfstandige wetgevende taak. Vanwege de 'balance of powers' tussen deze machten is het belangrijk dat de rechtsprekende macht hierin een onafhankelijke positie heeft. De onafhankelijke rechtspraak toetst op toepassing van het recht door het bestuursorgaan. Een rechtsstaat is een staat waarin het recht verbonden is met de staat en de staat met het recht. De

---

⁹ [20201217 eindverslag parlementaire ondervragingscommissie kinderopvangtoeslag.pdf \(tweedekamer.nl\)](#)

¹⁰ [Rapport parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

¹¹ <https://beroepseer.nl/blogs/de-vakmens-als-recht-doener/>

¹² 'The Quality of Government' van Bo Rothstein.

drie staatsmachten functioneren onafhankelijk van elkaar maar blijven wel met elkaar in verbinding staan.

Ook hier een citaat van Tjeenk Willink: "De kwaliteit van het werk van de rechter is afhankelijk van de kwaliteit van de wetgeving. De rechter zou de wetgever erop moeten wijzen als wetten conflictueus zijn. Verbinding onderhouden is moeilijk als je zegt dat dat de onafhankelijkheid bij het uitoefenen van de functie aantast". Verbinding zorgt ervoor dat over en weer kennis en expertise kan worden ingezet, uiteraard zonder de onpartijdige oordeelsvorming aan te tasten.

Onafhankelijk betekent: vrij, zelfstandig, niet afhankelijk van en niet onderworpen zijn aan. Schiet onafhankelijkheid door naar atomair denken, dan kan het betekenen dat er geen verbinding meer is. Dat is niet de bedoeling van het politiek-filosofische onafhankelijkheidsbegrip. De invulling van het onafhankelijkheidsbegrip is voor mij reden voor zorg vooral als onafhankelijkheid organisatorisch en psychologisch doorschiet in het ontbreken van kennis en interactie, en daarmee van verbinding als ideaal.

Soms leidt het ontbreken van rechtsstatelijke kennis zelfs tot vooringenomenheid, en dan is geen sprake meer van onpartijdigheid. Daarom kunnen 130.000 rijksambtenaren geen lid of plaatsvervangend lid worden van het College voor de Rechten van de Mens.¹³ Opmerkelijk aangezien juist de ambtenaar onafhankelijke oordeelsvorming eigen is.¹⁴ De bijzondere wet is hier strenger dan de Awb. In artikel 10:3 Awb staat hierover een duidelijke regel namelijk dat er geen mandaat in bezwaar wordt verleend indien het besluit waartegen het bezwaar zich richt genomen is door dezelfde persoon. Artikel 2:4 Awb over vooringenomenheid en de jurisprudentie zijn vrij 'licht'.

Overheidsorganisatie

Door commerciële organisaties het voorbeeld te laten zijn van efficiëntie bij de inrichting van de overheidsorganisaties en het overheidsbestuur te baseren op New Public Management worden besluiten genomen op basis van een te beperkt aantal perspectieven. Zij worden vooral genomen op bedrijfsvoeringsaspecten en niet op basis van democratische of rechtsstatelijke perspectieven¹⁵. De overheid is echter geen marktpartij en burgers zijn geen klanten. Dit inzicht is inmiddels doorgedrongen bij beleidsmakers, en daarom zijn zij nu op zoek naar een nieuwe grondslag voor het functioneren van overheidsorganisaties. 'Ambtelijk vakmanschap' is een belangrijke bijdrage hieraan.

Ambtelijk vakmanschap

Ambtenaren hebben een cruciale positie en zouden dienstbaar moeten zijn aan het algemeen belang. Ambtenaren zouden dienstbaarheid, objectiviteit en onpartijdigheid in hun DNA moeten hebben om daarmee loyaal te zijn aan de democratische rechtsstaat. Ambtenaren horen rechtsbescherming van de burger te ondersteunen en de burger recht te doen.¹⁶ Helaas gaat dit soms mis en werken ambtenaren ten dienste van hun bewindspersoon of in het (veronderstelde) belang van de ambtelijke top. Ook politici en bestuurders kunnen zich laten leiden door niet-rechtsstatelijke afwegingen.¹⁷ Af en toe zien ambtenaren zichzelf als procespartij en willen hun 'gelijk' halen door belastingopbrengsten te maximaliseren of zo min mogelijk inkomensondersteuning te bieden. Er is soms sprake van vooringenomenheid of een andere vorm van onrechtmatig

¹³ [wetten.nl - Regeling - Wet College voor de rechten van de mens - BWBR0030733 \(overheid.nl\)](#)

¹⁴ In de ideale situatie

¹⁵ [Betekenisvol besturen: in dialoog balanceren in het recht - Boom Management](#)

¹⁶ [De vakmens als recht-doener - Stichting Beroepseer](#)

¹⁷ [Sywerts miljoenen - Follow the Money - Platform voor onderzoeksjournalistiek \(ftm.nl\)](#)

of onbehoorlijk beslissen of behandelen. Investeren in ambtelijk vakmanschap begint al bij de werving en selectie van ambtenaren en vergt voortdurend onderhoud. De nieuwe ambtseed maakt expliciet dat de ambtenaar zich aan de wet houdt maar ook aan het recht en werkt in het algemeen belang voor onze samenleving.¹⁸

“Als je in een organisatie iets wil veranderen is er altijd een spanning tussen “werken in” en “werken aan”. “Werken in” is je conformeren, “werken aan” is met een voet er buiten staan. En de conclusie is, als je die spanning niet meer voelt, dan is er iets mis. Want dan ben je of helemaal ingezogen, heb je de kleur van de organisatie aangenomen. Of je bent uitgeworpen en dan ben je niet meer effectief.”¹⁹

Maatschappij

Onze huidige maatschappij is dusdanig complex dat het voor de wetgever vrijwel onmogelijk is om alle bijzondere situaties te overzien. De maatschappij is dan ook niet de optelsom van alle leden/burgers. De wetgever stelt kaders die de uitvoering invult en de rechter toetst. De standaard zal in verreweg de meeste gevallen adequaat het recht toepassen. Er moet echter altijd ruimte blijven voor uitzonderingen of bijstelling mogelijk zijn voor effecten van de uitvoering die onnodig en onbedoeld zijn. De maatschappij vraagt om menselijke maat en maatwerk voor burgers in de relatie overheid-burger.

Het begrip **menselijke maat** is door de Tijdelijke commissie Uitvoeringsorganisaties (TCU) van de Tweede Kamer gedefinieerd als “recht doen aan de belangen van burgers bij de totstandkoming en uitvoering van beleid, wet- en regelgeving.”²⁰

Het begrip **maatwerk** definieer ik als ‘het met behulp van **rechtsbeginselen** aanpassen van onnodige onbedoelde negatieve effecten voor de burger bij de uitvoering van beleid, wet- en regelgeving’.

Een bekend voorbeeld van maatwerk is de uitspraak van de Raad van State over de alles of niets benadering bij de kinderopvangtoeslag. Hierin oordeelde de Raad van State dat de Belastingdienst/Toeslagen bij de kinderopvangtoeslagen meer mogelijkheden krijgt om in individuele gevallen maatwerk te leveren (op basis van het rechtsbeginsel evenredigheid zoals opgenomen in artikel 3:4, tweede lid Awb). Daarbij worden het belang van het voorkomen van misbruik en oneigenlijk gebruik en de gerechtvaardigde belangen van de burger meer met elkaar in evenwicht gebracht.²¹

Beginselgeleid toepassen van het recht

Om van het uitvoeren van de wet naar het toepassen van het recht te bewegen is grondige kennis van ons rechtsstelsel noodzakelijk. Het rechtsstelsel start bij algemene beginselen van behoorlijk bestuur en andere rechtsstatelijke beginselen. Zij zijn van hogere orde dan wettelijke bepalingen. Rechtsbeginselen begrenzen overheidsbevoegdheden en versterken de positie van de burger. Grondrechten en andere mensenrechten zijn rechtstreeks van toepassing.

Daaronder komt de wet. In veel gevallen zijn bepaalde rechtsstatelijke beginselen, zoals dat van rechtsgelijkheid, rechtszekerheid of evenredigheid, onderliggend aan wetgeving. Daarom is het belangrijk om altijd te kijken naar de bedoeling van de betreffende wettelijke bepaling (toelichting, parlementaire geschiedenis, maatschappelijk debat destijds en nu). Ook vormt de jurisprudentie een belangrijke rechtsbron. Een hardheidsclausule kan nodig zijn om de bedoeling van de wetgever in lijn te brengen

---

¹⁸ [pdf \(overheid.nl\)](#)

¹⁹ Herman Tjeenk Willink in gesprek met Lex Bohlmeijer.

²⁰ [Kamerstuk 29362, nr. 290 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen \(officielebekendmakingen.nl\)](#)

²¹ ECLI:NL:RVS:2019:3535

met ongewilde uitvoeringseffecten. Afhankelijk van de wettelijke bepaling kan beleid wet- en regelgeving verduidelijken en invullen of bij specifieke situaties de wettelijke bepaling ook van toepassing, of juist niet van toepassing, verklaren.

De Grondwet is de hoogste nationale wet van Nederland, die de grondrechten en de democratische rechtsstaat waarborgt. Met ingang van 30 augustus 2022 is deze waarborg expliciet als algemene bepaling aan de Grondwet toegevoegd²². De Wet waarborgfunctie Awb is gericht op het versterken van de rechtspositie van de burger en het begrenzen van de overheidsbevoegdheid.²³ Er is meer oog voor ongelijkheidscompensatie in de rechtsbescherming en is gericht op borgen en versterken van de menselijke maat en maatwerk. Een meer mensgerichte Awb versterkt de waarborgfunctie van de Awb voor burgers in hun relatie met de overheid en versterkt de rechtsbescherming.

Inmiddels zijn er een aantal rechterlijke uitspraken gedaan die de algemene beginselen van behoorlijk bestuur in het juiste perspectief zetten. "Handelen in strijd met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur moet worden aangemerkt als handelen in strijd met de in het maatschappelijk verkeer betamelijke zorgvuldigheid en is onrechtmatig (artikel 6:162 BW)"²⁴.

In de Awb zal ook het beginsel van de dienende overheid worden gecodificeerd.²⁵ Het oorspronkelijke dienstbaarheidsbegrip uit de Algemene wet bestuursrecht betekende vooral het dienstbaar zijn aan het algemeen belang. Tegenwoordig richt de dienstbaarheid zich steeds meer op het faciliteren en ondersteunen van de burger om zijn recht te halen. Hoe complexer wet en regelgeving of procedures hoe meer er verwacht mag worden van de overheid om burgers te ondersteunen. De rechtsbescherming of wel de belangenbehartiging zal zich uiten in een vorm van dienstbaarheid aan het recht; ik introduceer graag een nieuwe term "rechtdienstbaarheid."

Rechtdienstbaarheid

Van de overheid wordt verwacht dat die responsief is; oftewel dat hij een burgerperspectief inneemt, zodat de burger merkt dat het om hem draait.²⁶ De verplichting om responsief te handelen voor bestuursorganen moet ook uitvoerbaar zijn. Bestuursorganen moeten in staat blijven om uitvoering te kunnen geven aan algemene regels en het algemeen belang te dienen. Dit betekent dat de ambtenaar altijd het algemeen belang in het oog moet houden. Burgervriendelijkheid en maatwerk betekenen daarom niet: tegemoetkomen aan alle wensen van de burger. Dat betekent juist ook 'nee' zeggen als dat moet. Juist dat is de kern van vakmanschap en een onafhankelijke houding. Het impliceert dat burgerbelangen beter beschermd moeten worden, omdat meer maatwerk ook impliceert dat er een groter risico bestaat op willekeur.

Rechtdienstbaarheid is voor de vakmens de kern van rechtsstatelijkheid. Met rechtsstatelijke kennis kan de vakmens met op gedegen wetenschap gebaseerde argumenten de organisatie en het bestuur van gedegen advies voorzien en zijn beslissingen onderbouwen en verantwoorden. Daarmee kan hij bijdragen aan een rechtsstatelijke overheid, die de burger recht doet.

---

²² [Kamerstuk 34516, nr. 3 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen \(officielebekendmakingen.nl\)](#)

²³ [Bijlage 1 Wijziging van de Algemene wet bestuursrecht \[P.M. en andere wetten\] in verband met de versterking van de waarborgfunctie van de Algemene wet bestuursrecht \(Wet versterking waarborgfunctie Awb\) | Besluit | Rijksoverheid.nl](#)

²⁴ ECLI:NL:RBROT:2023:3475 R.O.4.23.

²⁵ Zie hierover onder meer: <https://www.rechtsstaat-nederland.nl/reactie-staatscommissie-rechtsstaat/>.

²⁶ Brief aan uw Commissie van mr. dr. L. van den Berge d.d. 10 augustus 2023.

Conclusies

Rechtsstatelijke rechtsbescherming, de rechte dienstbaarheid vraagt om:

- Een bestuursrechtelijk systeem waarin binnen de democratische en rechtsstatelijke kaders wordt gehandeld én er ruimte is voor beginselgeleid recht doen aan individuele gevallen.
- Dat berust op de combinatie van een sterk ontwikkeld rechtsstatelijk besef bij alle betrokkenen in alle fases van de uitoefening van de overheidstaak; en
- Een bestuurspraktijk gericht op besluitvorming en belangenafweging binnen deze kaders. Ook het overheidsbestuur moet investeren in rechtskennis en het internaliseren van deze kennis. Van ongekend onrecht naar gekend recht.

Een rechtsstaat moet de rechten van de burger beschermen door diens rechtspositie te versterken. Daarin moet beginselgeleid toepassen van het recht bepalend zijn. De bestuurlijke opgave is een beweging te maken van het regelgericht uitvoeren van de wet naar het beginselgeleide toepassen van het recht. Oplossingsgericht besturen houdt in dat vooral moet worden gelet op de effecten voor de burger, waar immers alles samenkomt. Uitvoeringsambtenaren moeten daarvoor de ruimte krijgen.

Ten slotte meld ik u dat ik geen bezwaren heb tegen het publiceren van deze brief op de website van de Staatscommissie rechtsstaat.

Met vriendelijke groet,

Sandra Palmen